

STATSMINISTERENS INNLEGG PÅ ARBEIDERPARTIETS LANDSSTYREMØTE
19. FEBRUAR 1980 I TØNSBERG
DEN UTENRIKSPOLITISKE SITUASJONEN

1. Innledning

Jeg skal i dette innlegg ta for meg fire spørsmål:

- Den internasjonale situasjonen etter den sovjetiske intervensjon av Afghanistan,
- De norske reaksjoner på intervensjonen,
- Forhandlingene om rustningskontroll og nedrustning,
- Norges sikkerhetspolitiske situasjon i dag, og til slutt situasjonen i Nord-områdene.

2. Den internasjonale situasjonen

Den sovjetiske intervensjonen i Afghanistan har satt et

- 2 -

sterkt preg på den internasjonale situasjonen. For øyeblikket befinner verden seg i en spent og kriseartet fase som det ennå er for tidlig å spå utfallet av. Situasjonen er spesielt alvorlig fordi de to stormakter befinner seg i et tilspisset motsetningsforhold.

Sovjetunionens maktovergrep overfor et lite naboland har satt det møysommelige arbeidet for avspenning tilbake. Tilliten til og troverdigheten av avspenningspolitikken er blitt rokket. Hele det internasjonale politiske klima er kjølnet. Ringvirkningene av krisen berører nær sagt alle former for interstatlig samkvem: politisk, økonomisk, kulturelt og militært.

Muligheten for at den foreliggende spente internasjonale situasjonen kommer ut av kontroll er til stede. Dette må vi

innse og arbeide for å unngå. Som jeg ga klart uttrykk for under utenriksdebatten i Stortinget er arbeidet for avspenningspolitikken fortsatt det eneste realistiske alternativ for å unngå at den internasjonale krisesituasjonen låser seg helt fast eller utvikler seg til det verre.

3. Regjeringens syn på invasjonen i Afghanistan

Regjeringen har allerede ved flere anledninger klart tilkjennegitt sitt grunnsyn på invasjonen i Afghanistan.

Dette syn består av følgende hovedpunkter:

1. Invasjonen er et klart brudd på hevdvunne prinsipper og regler for forholdet mellom nasjonene.
2. Våpnet intervensjon kan ikke godtas som virkemiddel i internasjonal politikk.
3. Vi har særlig pekt på det uakseptable i at en stormakt med våpenmakt griper inn i et lite lands indre anliggender.

og vi har understreket at en slik opptreden ikke på noen måte kan unnskyldes.

4. Men likevel må vi fortsatt arbeide for avspenning og nedrustning.

Med andre ord: Det er Regjeringens syn at det må vises en fast og klar avstandtaking fra Sovjetunionens maktovergrep, men samtidig må vi sørge for at vitale kanaler for fortsatt kontakt mellom øst og vest blir holdt åpne.

Utenriksdebatten i Stortinget viste at det er bred oppslutning om den linje Regjeringen følger. Det fremkom meningsforskjeller. Disse gikk i hovedsak på avspenningsinnhold og videre skjebne, samt hvilke konsekvenser Norge bør trekke. Mye av årsaken til det ulike syn på hvilke reaksjonsmåter som bør velges, bundet i ulike oppfatninger

av hvilke motiver Sovjetunionen kan ha hatt for sin invasjon av Afghanistan.

Enkelte hevder at invasjonen er et ledd i en bevisst og en helhetlig strategi med sikte på verdensherredømme. Det hevdes også at invasjonen er et utslag av en maktpolitisk tradisjon i Sovjetunionen, med røtter tilbake i tsar-regimets utenrikspolitiske linje.

Begge disse motiver baserer seg på den antakelse at Sovjetunionen hadde en offensiv målsetting med innmarsjen i Afghanistan. Jeg vil imidlertid tro at det var flere forskjellige motiver som lå til grunn for innmarsjen.

På sovjetisk side kan man også ha fryktet at et muslimsk regime ville kommet til makten i Afghanistan, som ville føre til svekkelse av den innflytelse Sovjetunionen hadde

klart å bygge opp i landet.

Jeg skal ikke spekulere videre om hva som kan ha vært motivene for Sovjetunionens invasjon. Det jeg har villet understreke er bare at vi ikke bør henfalle til forenklete fortolkninger av det som er skjedd. Men - la meg understreke dette - økt forståelse av Sovjetunionens motiver betyr ikke at vi aksepterer maktovergrepet. Det betyr bare at vi bedre kan vurdere den foreliggende situasjon i et nøkternt lys.

Uansett motivet for aksjonen er det sikkerhetspolitiske resultat at Sovjetunionen har skjøvet sine posisjoner betydelig nærmere Den persiske gulf og oljeforekomstene der. Dette har brakt Sovjetunionen store strategiske fordeler som vil påvirke såvel vestlig politikk i Midt-Østen som forholdene mellom landene i området innbyrdes.

De internasjonale virkningene av Sovjetunionens invasjon av Afghanistan har kanskje vært sterkere enn mange - heri inkludert Sovjetunionen - på forhånd har kunnet forestille seg. Forholdet mellom de to supermaktene er meget anstrengt, til dels uforsonlig. Vi ser skyggene av den kalde krig fra 1950-årene. Får vi en ny kald krig, vil den bli farligere enn den forrige fordi det i dag eksisterer langt fler kjernefysiske våpen og avanserte konvensjonelle våpen enn den gang.

Virkningene av invasjonen har også vært meget sterke i den tredje verden. Et stort flertall av de alliansefrie land har fordømt invasjonen. Storparten av den islamske del av verden, og det vil si de land som er mest berørt av invasjonen, har tatt kraftig avstand fra Sovjetunionens makt-

overgrep. I den grad Sovjetunionen har feilkalkulert virkningene av sin aksjon, gjelder det kanskje nettopp de krasse reaksjonene i denne del av verden.

Sovjetunionen har selv ved en rekke anledninger uttrykt vilje og ønske om å fremme avspenningen. Det er i denne forbindelse grunn til å slå fast at det er Sovjet-Unionen som nå har skapt det alvorlige tilbakeslaget i øst/ vest-forholdet og avspenningen. Det sentrale ansvar for å bedre dette forhold, og for å få avspenningsprosessen i gang igjen, påhviler da også Sovjetunionen i første rekke. Det er likevel grunn til å anmode begge stormakter om å gjøre sitt ytterste for at situasjonen ikke bringes helt

ut av kontroll.

I kjølvannet av innmarsjen i Afghanistan kom meldingen om forvisningen av Andrej Sakharov. Igjen fikk vi demonstrert en form for maktmisbruk. Denne gang overfor et enkeltmenneske. Vurdert ut fra den tankegang og verdimønster som gjelder i vårt eget samfunn er dette et overgrep mot den frie tanke og ytringsfrihet som virker skremmende.

Norsk opinion har reagert kraftig og entydig mot overgrepet mot Andrej Sakharov og hans familie. Den norske regjering forstår denne reaksjonen i opinionen. Regjeringen anser forvisningen av Sakharov som et klart brudd på grunnleggende menneskerettigheter og prinsippene i sluttakten fra Helsingfors.

Innmarsjen i Afghanistan og den påfølgende forvisning av Sakharov har reist spørsmålet om en boikott av de olympiske

leker i Moskva. I Norge er dette et spørsmål som etter Regjeringens oppfatning må avgjøres av idrettens organisasjoner. Og dette er Regjeringens oppfatning uansett hvilke avgjørelser disse organisasjoner ut fra egne overveielser fatter. Regjeringen kan ikke og vil ikke bestemme hva frittstående organisasjoner skal mene.

I mitt svar på det brev president Carter sendte meg i saken, har jeg vist til den uttalelse Norges Olympiske Komite har avgitt. Jeg har også uttrykt forståelse for det syn komiteen har gitt uttrykk for, og som den har kommet frem til på selvstendig grunnlag. Dette er en naturlig konsekvens av Regjeringens prinsipielle syn på frittstående organisasjoners rett til selv å ta slike avgjørelser.

Regjeringen er ikke bedt om å gi noe råd til

idrettens organisasjoner i denne saken. Skulle det være behov for det er Regjeringen beredt til å gi råd. Men også da er det idrettsorganisasjonene selv som må ta den endelige avgjørelse om norsk deltakelse eller ikke.

I den urolige og spente situasjonen vi nå befinner oss vil mange spørre: Hva gikk galt? Var ikke avspenningsprosessen kommet i så god gjenge at den type maktovergrep som vi har sett i Afghanistan egentlig ikke burde kunne skje?

Til dette vil jeg si at avspenningsprosessen lider under to særskilt viktige svakheter.

For det første har det ikke lyktes i praksis å få utmeislet visse grunnleggende adferdsregler for internasjonalt samkvem i sin alminnelighet.

For det annet har det ikke lyktes å tilføre avspenningen tilstrekkelig styrke og fremgang gjennom avtaler som begrenser

rustningskappløpet.

4. Rustningskontroll og nedrustning

I den nåværende spente internasjonale situasjonen er det mer viktig enn noensinne å være klar over de katastrofale ødeleggelseskrefter som en åpen stormaktskonflikt vil kunne utløse. Det er også viktig å slå fast at i kjernevåpnenes tidsalder eksisterer det/ ^{ikke} noe alternativ til avspenning, rustningskontroll og nedrustning. De tilbakeslag som er skjedd har fått oss til å innse svakheten ved det vi trodde og håpet var innledningen til en langvarig periode av avspenning og internasjonal forståelse. Men vi må ikke tape målene av syne. Vi kan ikke tillate at pessimismen

får overtaket.

Ved inngangen til 1980-årene har vi tilbakelagt et tiår som FN i 1969 erklærte som nedrustningstiåret. Et tilbakeblikk på 1970-tallet tilsier at det nok var mer av et opprustningstiår enn et nedrustningstiår.

Også 1980-årene er av FN erklært å skulle bli et nedrustningstiår. Hvilket grunnlag eksisterer for at så skal bli tilfelle? La oss se litt nærmere på hva som er forhandlingssituasjonen pr. idag.

De såkalte SALT-forhandlingene er utvilsomt de viktigste. Dette gjelder forhandlinger mellom Sovjetunionen og De forente stater om gjensidig begrensning av kontroll med langtrekkende strategiske, interkontinentale kjernefysiske våpen. SALT-I-avtalen av 1972 var det første steg. I juni 1979, 7 år senere, ble SALT-II-avtalen undertegnet.

Dersom denne avtalen blir ratifisert av det amerikanske senat, noe som i den nærmeste fremtid dessverre synes lite sannsynlig, vil man ha kommet et betydelig skritt videre i å begrense utviklingen av de langtrekkende rakettvåpnene. Vi må i det lengste håpe at denne avtalen blir ratifisert - eller i det minste at begge parter holder seg innenfor de begrensninger avtalen setter - ikke minst fordi det vil åpne døren for nye forhandlingsrunder. Det gjelder fremfor alt forhandlingene om en SALT-III-avtale, som bl.a. vil kunne føre til begrensninger av taktiske kjernevåpen i Europa.

I denne sammenheng er det viktig å minne om at det vestlige forhandlingstilbud som ble fremlagt i forbindelse med moderniseringsvedtaket i NATO i desember i fjor, fortsatt står ved makt. Alliansen har opprettet en arbeidsgruppe på høyt nivå som skal videreføre det opplegg til forhandlinger

som moderniseringsvedtaket inneholder. Til nå er det ikke kommet signaler fra øst om at man er rede til å gå inn i slike forhandlinger.

Også i tilknytning til de såkalte MBFR-forhandlingene i Wien er det lagt frem vestlige forhandlingstilbud. Disse forhandlingene dreier seg om gjensidige styrkereduksjoner i Sentral-Europa. Dessverre må vi konstatere at disse langdryge forhandlingene står i stampe. Videre fremgang vil i vesentlig grad avhenge av at SALT-II-avtalen blir en realitet.

Det skal i inneværende år arrangeres to store konferanser som rører ved nær tilknyttede problemer på nedrustningssiden. For øyeblikket pågår forberedelsen til høstens konferanse i Madrid om sikkerhet og samarbeid i Europa. Dette er en oppfølgingskonferanse etter Helsingfors- og Beograd-konferansene i tidligere år. Et kjernepunkt i disse forhandlingene er

oppnåelse og iverksettelse av såkalte tillitsskapende tiltak. Det gjelder bl.a. tiltak hvor øst og vest gir forhåndsvarsling om visse militære operasjoner og utveksling av militære observatører. Hensikten er å skape større gjensidig tillit og stabilitet i øst/vest-forholdet, både militært og politisk.

Før Sovjetunionens invasjon i Afghanistan ble det festet betydelige forventninger til Madrid-møtet. Det gjenstår å se hvorvidt den oppståtte krisesituasjon vil svekke mulighetene for fremgang i disse forhandlingene. Regjeringen vil for sitt vedkommende gjøre sitt ytterste for at arbeidet med tillitsskapende tiltak i øst/vest-sammenheng blir videreført.

Den andre viktige konferansen som er planlagt avholdt i løpet av høsten i år er konferansen om ikke-spredning av

kjernevysiske våpen. Ikke-sprednings-avtalen av 1968 som skal hindre at andre enn verdens fem atommakter skaffer seg slike våpen vil bli forsøkt styrket. Et hovedproblem i dette særdeles viktige arbeidet er å hindre at en videre utvikling og spredning av kjerneteknologi tas i bruk til militære formål. Konsekvensene av en slik utvikling ville være at sannsynligheten for bruk av kjernevåpen ville øke, samtidig som mulighetene for kontroll med rustningsutviklingen ville avta.

5. Norges sikkerhetspolitiske situasjon

Selv om Afghanistan-konflikten geografisk sett *ligger langt* fra Norge, er det ikke til å komme bort fra at vi må vurdere vår egen sikkerhetspolitiske situasjon

i lys av den utvikling konflikten har skapt.

Det er forståelig at det har vært stilt spørsmål ved Norges sikkerhetspolitiske situasjon. Enkelte har, under påpeking av at Norge, som Afghanistan, er et lite naboland til Sovjetunionen, følt at vårt land nå er blitt spesielt utsatt.

I denne forbindelse vil jeg understreke at til tross for at Norge også er et naboland til Sovjetunionen, så er vår situasjon helt forskjellig fra Afghanistans. For det første er Norge medlem i en forpliktende og troverdig forsvarsallianse. For det annet ligger Norge i et politisk stabilt område. La meg legge til at det i vårt område

heller ikke er registrert noen utvikling som endrer vår sikkerhetspolitiske situasjon.

Vårt NATO-medlemskap styrker vår sikkerhet, men forutsetningen er at vi hele tiden opprettholder et forsvar som er troverdig, både når det gjelder vår egen innsats og når det gjelder å legge forholdene til rette for alliert hjelp i en nødssituasjon. Innenfor rammen av vår atom- og basepolitikk - som er grunnleggende elementer i vår sikkerhetspolitikk - må vi derfor foreta de justeringer som til enhver tid er nødvendig for å opprettholde troverdigheten av vår politikk.

Den sikkerhetspolitiske situasjonen i de nordlige områder har gjennomgått militært sett en betydelig utvikling i de siste tiår gjennom den utbygging som har funnet sted i sovjetiske sjø-, luft- og landstridskrefter med utgangspunkt

i Murmansk-området. Dette må også få konsekvenser for utformingen av norsk sikkerhetspolitikk. Denne utvikling har medført behov for raskere alliert støtte i en krisesituasjon.

Vi ønsker i en slik situasjon å unngå en anmodning om alliert assistanse tidligere enn nødvendig. Dette kan nettopp i en krisesituasjon føre til ytterligere opptrapping og økt spenning. Mulighetene for en slik utvikling reduseres ved å forhåndslagre tungt utstyr. Vi gir dermed økt troverdighet til vår basepolitikk.

I to stortingsproposisjoner behandlet i Stortinget i 1978 og 1979 og i St.meld.nr. 94, som nå er til behandling

i Stortinget, har vi tatt opp denne problemstilling. På dette grunnlag har vi tatt kontakt med bl.a. USA om forhåndslagring av tungt utstyr. Forhandlinger om dette spørsmål er ikke kommet i gang. En nødvendig avklaring av økonomiske og praktiske spørsmål i denne forbindelse er en tidkrevende prosess.

Jeg vil imidlertid - på samme måte som forsvarsministeren har gjort ved flere anledninger - gjøre det klart at drøftelsene om disse spørsmål ikke omfatter lagring av kjernefysiske våpen eller utskyttingsramper for disse - slik det har vært spekulasjoner om. Drøftelsene om øremerking av allierte styrker og forhåndslagring av tungt utstyr er ikke noe tiltak som i all hast er truffet i kjølvannet av Afghanistan-utviklingen.

La meg her legge til noen ord om allierte styrkers øvelser på norsk territorium.

Landstyrkene i det såkalte NATOs brannkorps vil i mars i år - sammen med norske styrker - gjennomføre en øvelse i Nord-Norge. Dette er en øvelse som foregår annet hvert år. I år omfatter øvelsen til sammen om lag 18.000 mann, hvorav halvparten allierte styrker, som er det vanlige mønster. Det skal også i år holdes andre øvelser hvor mindre allierte styrker er med, men også disse innenfor vanlig praksis.

Jeg vil gjerne benytte denne anledning til å understreke at disse øvelsene ikke representerer noe nytt. De følger alle etablerte mønstre, og er et naturlig ledd i vår forsvarspolitik. Med vår basepolitikk er det nødvendig i fredstid å øve overføring av allierte styrker som kan bli nødvendig i en eventuell krisesituasjon.

- 23 -

Begivenhegene i Afghanistan og virkningene av dem har illustrert hvor viktig det er for et lite land å være en del av et solidarisk og forpliktende alliansesamarbeid. Norges handlefrihet, selvstendighet og sikkerhet er avhengig av medlemskapet i NATO. Dette medlemskap har bred og solid støtte i det norske folk. Dette faktum gir styrke og troverdighet til det norske alliansemedlemskapet. Samarbeidet i NATO bygger på både sikkerhet gjennom troverdig forsvar og aktivt arbeid for avspenning. Vi vil fortsatt bygge på begge forutsetninger.

6. Nordområdene

Jeg har allerede sagt at vi i Afghanistan-utviklingens kjølvann ikke har merket noe i våre nordlige områder som etter min mening endrer forutsetningene for

den politikk vi hittil har ført på dette felt. Vi har i det siste år hatt en relativt rolig og avspent situasjon her, og det er en vesentlig norsk målsetting å opprettholde denne situasjonen.

Jeg vil gjerne benytte denne anledningen til å si noe mer om situasjonen og utviklingen i nord-områdene. Og la meg da begynne med følgende generelle betraktning. Utviklingen i de siste ti^år i dette området har vært preget av to nye utviklingstendenser. For det første har den teknologiske utvikling både når det gjelder utnyttelsen av naturressursene og militære og strategiske forhold, gitt områdene en mer sentral betydning enn tidligere. For det annet har den havrettslige utvikling, med den utvidelse av kyststatenes ansvarsområde som denne utvikling har medført, økt kontaktflaten mellom Norge og våre naboland.

På bakgrunn av denne strategiske og ressursmessige utviklingen er det kanskje ikke så rart at vi fortsatt står ovenfor en del uløste problemer i disse områder. Og enkelte av disse problemer er så vanskelige at vi må regne med å leve med dem i lang tid. Det viktigste er imidlertid at det må være en felles interesse mellom alle berørte parter at disse problemer håndteres på en slik måte at vi sikrer fortsatt ro og lav spenning.

Noen få ord om enkelte av de konkrete problemer vi har i nord-områdene. - For det første situasjonen i delelinjeforhandlingene med Sovjetunionen, for det annet situasjonen på Svalbard, for det tredje fiskevernsonen ved Svalbard, og for det fjerde spørsmålet om en økonomisk sone ved Jan Mayen.

Hva angår delelinjen i Barentshavet, vil jeg minne om at det flere anledninger offentlig fra Den norske regjerings side er gitt uttrykk for at vi er rede til å medvirke til en kompromissløsning. Så snart en slik kompromiss-vilje er til stede på begge sider, vil forutsetningen være til stede for at vi i fellesskap kan finne frem til en gjensidig akseptabel løsning. Men inntål en slik løsning er funnet, vil det fortsatt foreligge et omstridt sokkelområde i Barentshavet, der ingen av de to parter vil kunne bore etter olje eller drive annen slik virksomhet som etter folkeretten bare kan foretas med kyststatens samtykke.

Også fiskeriene er som kjent berørt av det forhold at Norge og Sovjetunionen ennå ikke har nådd enighet om delelinjen i Barentshavet. Her har vi jo imidlertid avtalen om en midlertidig praktisk ordning for fisket i et tilstøtende

område av Barentshavet - bedre kjent under betegnelsen Gråsone-avtalen - som gjør det mulig å utnytte ressursene i dette området uten at delelinjen er avtalt.

Vender vi så blikket mot situasjonen på Svalbard, må vi konstatere at det her fortsatt foreligger uenighet mellom Norge og Sovjetunionen om rekkevidden av Norges reguleringsmyndighet i forhold til sovjetisk virksomhet. Jeg skal her ikke gå nærmere inn på dette spørsmål. Jeg vil imidlertid gjerne understreke at det etter vår oppfatning er helt klart at alle de norske lover og forskrifter som er i kraft på Svalbard er i fullt samsvar med Svalbard-traktaten.

Også når det gjelder fiskevernsonen ved Svalbard har vi fortsatt et problem med Sovjetunionen, for så vidt som sovjetiske fiskefartøyer fortsatt ikke overholder sin

plikt til å rapportere til norske myndigheter de fagster som tas. Dette har sammenheng med at Sovjetunionen som kjent ikke har villet anerkjenne fiskevernsonen. Bortsett fra rapporteringsplikten er man imidlertid fra sovjetisk side tydeligvis innstilt på å la sine fiskefartøyer etterleve de norske bestemmelser i praksis.

Norsk politikk i nord-områdene kan oppsummeres i tre punkter:

For det første er vi på norsk side innstillet på samarbeid med andre land om alle spørsmål der slikt samarbeid vil være naturlig og til felles nytte.

For det annet er vi innstilt på å medvirke til forhandlingsløsninger av alle utestående problemer.

For det tredje må vi kreve respekt for norsk suverenitet og etablert norsk jurisdiksjon. Om dette kan det selvsagt

ikke forhandles. Men vi er selvsagt interessert i kontakt og dialog med alle parter for å sikre at prinsipielle uoverensstemmelser ikke fører til unødig konfrontasjon eller vanskeligheter.

Jan Mayen

Når det gjelder Jan Mayen-saken og spørsmålet om våre forhandlinger med Island, vil jeg få minne om at vi allerede i fjor høst hadde håpet å kunne få i stand forhandlinger og finne frem til en ordning med islendingene. Men så kom den islandske regjeringsskrisen. Denne krise er nå over og det er vårt håp at et nytt forhandlingsmøte vil kunne berammes i nær fremtid.

Jeg vil gjerne understreke at Regjeringen står fast

på sin linje i Jan Mayen-saken. Vi tar sikte på å opprette en sone rundt Jan Mayen, men legger fortsatt vekt på at en norsk soneopprettelse kan skje i rimelig forståelse med Island, som den nabokyststat i området som også utnytter fiskeressurserne her. Vi er samtidig fullt oppmerksomme på at også Grønland vil bli berørt av en norsk Jan Mayen-sone, selv om det hittil ikke er etablert noen sone utenfor den del av den grønlandske kyst det her gjelder.

Regjeringen har fra enkelte hold vært kritisert for å ha ført en for forsiktig linje i Jan Mayen-saken. Den skulle, er det blitt hevdet, ha slått til med en økonomisk sone rundt øya på et tidligere tidspunkt. Og det er blitt antydnet at når dette ikke ble gjort, skyldtes det at Regjeringen har lagt mindre vekt på konkrete norske fiskeriinteresser enn på bredere utenrikspolitiske hensyn.

Etter min oppfatning er det ikke grunnlag for denne kritikk. Jeg tror ikke at norske fiskeriinteresser ville ha vært tjent med den alvorlige jurisdiksjonskonflikt med Island som lett kunne ha blitt følgen om Regjeringen hadde lagt seg på en mer aktivistisk linje.

En annen sak er det at bredere utenrikspolitiske hensyn må komme inn ved vurderingen. Det burde ikke være vanskelig for noen å forstå at en jurisdiksjonskonflikt med Island vil kunne få virkninger som går ut over de rent fiskerimessige. Ingen vil trolig heller være uenig i at disse andre virkninger vil måtte inngå i Regjeringens totalvurdering.

Konklusjon:

La meg avslutte med å si at jeg godt kan forstå at den siste tids internasjonale utvikling har skapt uro og engstelse. Det blir en viktig oppgave for Regjeringen å gjøre hva den kan for å dempe disse stemninger. Vår retningslinje må være å unngå enhver form for overreagering, men samtidig vise fasthet i utenriks- og sikkerhetspolitikken.